

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SIFAT İŞLEVLİ BİRİMLER: DİZİLİM, NİTELİK, NİCELİK, BİRLİKTELİK

Muna Yüceol ÖZEZEN¹²

1 Bu çalışmayla, Türkiye Türkçesi yazı dilindeki sıfat tamlamalarının dizilim, nitelik ve nicelik özellikleriyle kalıplaşma oranlarını ortaya koymayı amaçlıyoruz. Örneklemimizi oluşturma aşamasında, Türkiye Türkçesi yazı dilinden çeşitli metinleri taradık. Tarama için çok uzun metinler yerine, kısa ama çeşit bakımından zengin metinleri / metin parçalarını tercih ettik. Temel araştırma konumuz, sıfat tamlaması birleşenlerinin birbirleriyle ilişkileri ve birbirlerine göre özellikleri olduğundan, metinlerde öbek içinde yer almayan, cümlede sıfat işleviyle değil salt isim olarak kullanılmış birimleri inceleme dışında tuttuk. Bizim araştırmamız, biçim düzlemine de yansıyan bir ismi açıkça niteleyenler / belirtenler üzerine oldu. Sıklığı görmek bakımından, bir metinde geçen birebir aynı sıfat tamlamalarını ayrı veriler olarak değerlendirdik. Elden geldiğince çok sayıda sıfat tamlaması (1967±3 adet) ve sıfat işlevli birim (2404±3 adet) taradık. Bunun, bize sıfat işlevli birim sayısı çok, uzun sıfat tamlamalarını görme olanağı vereceğini düşündük. Çünkü ancak böylelikle dizilim konusunda sağlıklı bir yargıya varabilirdik. Taradığımız tiyatro metinleriyle konuşma dilinden de –bu dil her ne kadar birebir değil kurgusal bir konuşma dili olsa da- örnekler almak istedik. Bu tür metinleri tararken, konuşmaların kime ait olduğunu belirten kişi bildirimleri yanında anlatıcıya ait her türlü metni ve iletişim birimini inceleme dışında tuttuk. Ayrıca metinlerdeki yazım özelliklerine bağlı kaldık ve yazarın “birleşik” olarak kabul ettiği birliktelikleri, biz de “birleşik” olarak değerlendirdik. Çalışmamız boyunca, yargılarımızı desteklemek üzere her yargı için en az bir örnek verdik; yer yer, tartışılabilir yönler içeren yargılarımızla ilgili olarak, örneklem içinde yer alan bütün örnekleri sıraladık; sıklığı yüksek ve bu açıdan dikkate değer sıfat işlevli birimlerin sayısal değerlerini belirttik.

2.1 Türkçenin sayısız sıfatlarla oluşmuş sıfat tamlamaları oluşturma gizil gücü var. Ancak – taradığımız metinlerden çıkan sonuçlara göre- Türkiye Türkçesi genel yazı dilinde, büyük oranda kısa (en fazla 4 sıfatlı) sıfat tamlamaları kullanılıyor. Başka bir deyişle, -tamlamalardaki değişken sayısını **birincil uzunluklar** olarak değerlendirirsek- Türkçe, söz konusu gizil gücüne rağmen, genel yazı dilinde birincil uzunluklar yönünden zayıftır. İncelediğimiz 1967 sıfat tamlamasının yalnızca 10’unda ismin 4 sıfatı, 38’inde 3 sıfatı var. 334 sıfat tamlamasında ise sıfat işlevli 2 birim; buna karşılık 1585 tamlamada sıfat işlevli 1 birim yer almaktadır. Bu oranın farklı türden metinlerden elde edilecek verilerde (örneğin yoğun betimlemeler içeren roman metinlerinde³) sapmalar gösterebileceği gerçeğini

¹ Çukurova Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim görevlisi.

² Makale, Journal of Turkish Studies (Türklük Bilimi Araştırmaları)- Festschrift of Orhan Okay II (Orhan Okay Armağanı II) vol 30, 2006, ss. 381-405’te yayımlanmıştır.

³ Örneğin Yaşar Kemal, romanlarında ve özellikle romanlarındaki betimlemelerde sıfat işlevli birim sayısı çok sıfat tamlamaları kullanır. Bu sıra dışı yapılar, Yaşar Kemal’in üslup özelliği olarak da değerlendirilmelidir. Ayrıca, bu yapılar, yazarın sanatsal bakışı adına büyük bir başarıdır. Çünkü nesneye farklı bir gözle, sıradan insandan daha derin, daha yoğun ve daha nitel bakıldığını gösterir. Ancak bu tür öbeklenmelerin bulunduğu cümlelerde iletişimde bazı aksaklıklar ortaya çıktığı açıktır.

de göz ardı etmeyerek Türkiye Türkçesi genel yazı dilinin kısa (sıfat işlevli az sayıda birimin isme bağlanmasıyla oluşmuş) sıfat tamlamalarını tercih ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca konuşma dili metinlerinin çözümlenmesiyle elde edilecek verilerde daha kısa sıfat tamlamalarıyla karşılaşacağımız gibi bir “ön” yargıya da sahip olduğumuzu belirtmeliyiz. Bu yargıyı gerçeklemek için konuşma dili metinleri üzerinde yapılacak çalışmaların sonuçlarına gereksinimimiz var.

Sıfat işlevli birimler⁴, sayısal oranları bir yana, nitel bakımından da birbirinden çok farklı özellikler göstermektedir. Türkçe genel yazı dilinde, sıfat tamlamalarını oluşturan değişkenler içerik bakımından çok çeşitli, sayı bakımından azdır. Bunun yanında, tamlamalar her bir değişkenin kendi içeriği, kendi yapısı gereği uzayabilmektedir. Ancak bu uzunlukları sıfat tamlamaları için **ikincil uzunluklar** olarak değerlendirmek gerekir. Aşağıda vereceğimiz ilk 4 sıfat tamlaması, sonraki 4 sıfat tamlamasıyla karşılaştırıldığında, ilk 4 tamlamanın çok daha fazla zihinsel etkinlik sonucu ortaya çıktıkları görülür. Çünkü burada sayıca az olan değişkenler kendi içlerindeki yapısal çözümlülüğe rağmen **karmaşık bir bütüncü** oluşturmaktadır⁵:

Çünkü cümlede temel iletişim birimi olan yüklem, cümle doğal olarak uzadığı için iletinin başladığı andan ve yerden uzaklaşmakta bu da iletişimde kopukluk yaratmaktadır:

“Her sabah günün ışımasıyla yeniden doğan, kurulan, yoğunlaşan, çok uzaklarda sallanan ışıklarıyla, yeşili, mavisi, bakırı, karası ışıltıda, yanıp sönen, bakırı, turuncusu, nar çiçeği, canlı, uçuşan, kıvıl kıvıl, koşan, her an değişen, binbir çeşide giren, binbir ışıkla balkıyan bir kilim bir yerlerde bir tanyerleriyle.” (YKD, s. 13)

“Usta ne yapar yapar, bu maymun, bu insanlıktan çıkmış, yeryüzünü, gökyüzünü, pis, sümük gibi, katı çimentoya boğan, renksiz, kişiliksiz kasabalar yaratan, kanlı, donuk, ölü kasabalar doğuran, öyküntücü, hiç bir insanca yönü kalmamış, duymayan, düşünmeyen, ağlamasını, gülmesini unutmuş, coşmayan, türkü söylemeyen, okumayan, yazmayan, türkü dinlemeyen ıslık bile çalmayan, sünepe, sadece kendi olmaktan başka, kökü olmaktan başka bir şey olmaya çalışan, kendinin, çocuklarının olmayan her şeyden öğrenen kasaba ileri gelenlerinin, yeni yetme, görgüsüz, kasaba Belediye Başkanlarının elinden ne yapar yapar, ağızlarından girer burunlarından çıkar, kalıbımı basarım ki, hiç olmazsa bir sokağı, masrafını cebinden yaparak, iriçakıtaşlarıyla, sütbeyaz benekli nakışlamayı becerirdi.” (YKD, s. 291)

“On dokuz yaşında, Akarcanın üstündeki, şu her bir evi bir koyakta olan ve araları en azından bir buçuk saat çeken, tepeden tepeye çağrılan, hopur ettikleri iki evlek tarlaya tohumu eken ve birinci yıl bire kırk alan ve ikinci yıl verimin bire on beşe düştüğü ve üçüncü yıl, dördüncü yıl tüm toprağı sellerin alıp götürdüğü, yerinde sivri, mor kayalıkların kaldığı, sonar gene başka bir orman bulunup birkaç yılda kökü çıkarılıp hopur edildiği ve ekildiği, sonra gene sellerin alıp götürdüğü köylerden Bucak köyüne geldi Ala Temir Yamaklı.” (YKD, s. 318)

⁴ Mehmet Özmen, dilbilgisi çalışmalarında genel olarak “sıfat” biçiminde değerlendirilen sözcükler dışında kalan ve sözdizimi içinde sıfat işlevli olarak kullanılan sözcükleri “*sıfatımsı*”, bu işlevle kullanılan sözcük öbeklerini ise “*sıfatlık*” olarak adlandırmaktadır (1999, ss. 118-119).

⁵ Sözcük öbeklerini oluşturan değişkenlerin, kendi yapısal / içeriksel özelliklerine göre kısa / spesifik / yoğun bir görünüme sahip olmaları için “*yoğun bütüncü*”; uzun / geniş / karmaşık bir görünüme sahip olmaları için ise “*karmaşık bütüncü*” terimini düşündük. Muharrem Ergin’in “kelime gruplarının hacmi” olarak (1988, s. 359) nitelendirdiği bu görünüm için başka terimler de önerilebilir.

belki yirmi yıl sonra sıradan bir grip hastalığı gibi algılanacak olan ama bugün insanlığın biraz da doymaz bir açgözlülükle teknolojiye teslim olmasıyla palazlanan ve amansız diye tanımlanan kanser (MÖF, s. 78)

belki bugün içinden geçerek yaşadığımız ve ne hüznün vericidir ki; 'günlük hayat gaileleri, tapu kavıtları, araba senetleri, okul taksitleri, apartman yönetimi toplantıları' falan derken çoğunlukla farkına varmadığımız ve aslında hepimizi birebir etkileyecek bir dünya (MÖF, s. 78)

nüfusunun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı(!) insanların kafiler halinde birbirine depozitosuz şişe misali kullanılıp atılan pop şarkıcılarının nakaratlarıyla 'muck muck' diye öpücükler verdiği bir yer (MÖF, s. 79)

Güneş Tecelli'yle birlikte sunduğu programda o kendine özgü üslubuyla espriler yapan ve bamya misali "Sevenin çok sevdiği sevmeyenin de hiç hazetmediği" Cenk Koray (MÖF, s. 79)

o süt, (HPM, s. 3)

belirgin bir amaç (OBD, s. 28)

bir delice sevinç (BNK, s. 15)

maddî menfaatler (CMM, s. 46)

2.2 Sıfat tamlamalarındaki sıfat işlevli birimler, içerik bakımından bize ilginç bir çeşitlilik sunmaktadır. Hemen bütün ortak isimler sıfat olarak kullanılabilirdiği gibi (Ergin: 1988, s. 232), sözdizimine görsel katkıları olan veya “seslenme” dile getiren yapılar dışındaki hemen her tür gösterge ve öbek yapı da -belli oranlarda- sıfat işlevli olarak karşımıza çıkabilmektedir:

2.2.1 Sıfat işlevli isimler

Bazı dil çalışmalarında, sıfatların yalnızca bir işlev olduğu, gerçekte işlevsel bir bakış açısıyla bakıldığında Türkçede “sıfat” diye bir sözcük türü olmadığı / olamayacağı veya bu ayrımı yapmanın çok kolay olmadığı gibi birtakım görüşler vardır (Özel: 1978, s. 498; Grönbech: 1995, s. 22; Demircan:1998, ss. 22-25 ; Kahraman: 2000, s. 28; Durak: 2000, s. 13; Akçataş: 2002, s. 11 gibi). Ancak her ismin sıfat işleviyle kullanılma gücü ve buna bağlı olarak sıfat işleviyle kullanılma oranı da aynı değildir. Bir varlığın doğrudan adı değil, o varlıkla ilgili bir belirtinin / bir niteliğin adı olan isimlerin sıfat işleviyle kullanılma oranı doğal olarak daha yüksektir. Varlığın doğrudan adı olan, varlığı doğrudan karşılayan isimlerin sıfat işlevli olarak kullanılması ise (“tavuk çorba”, “Kayseri tava” gibi) Türkçe için daha az görülen bir durumdur. Bu “azlık”, Türk dili için eskiden beri en gözde tartışmalardan birinin, “takısız isim tamlaması” tartışmasının en temel etkenidir (Bu konudaki genel görüşler ve eğilimler için bakınız İnal: 1994, ss. 37- 42; Çetin: 2001, ss. 10- 16). Biz bu çalışmayla tartışmalara yeni bir boyut kazandırmak amacıyla değiliz. Ancak sözcük türlerini işlevsel olarak sorgulayan her araştırmacı, kendini az ya da çok bu tartışmanın içinde bulmaktadır. Biz de sıfatın sözdizimsel bir işlev olduğunu, ancak daha önemlisi Türkçede sözcük türleri konusunun türlü yönlerden ele alınıp açıklığa kavuşturulması gereken bir konu olduğunu düşünüyoruz. Çalışmamızda, bu işlevsel bakış açısıyla, basit isimleri örneklemedeki kullanım sıklıklarına dayanarak, sıfat işlevli olarak kullanılma oranı düşük ve yüksek olanlardan⁶ başlayarak inceleyeceğiz, daha sonra türemiş

⁶ Bu oranların saptanmasında TS'den yararlandık. TS'de, her ne kadar madde başları ile ilgili olarak verilen sözlüksel bilgiler, yazılı ve sözlü metinlerin taranmasıyla elde edilen sıklık bulgularına dayanmıyorsa da, biz de bu madde başları için verilen ilk bilgilerin öncelik taşıdığını kabul ettik, farklı

isimleri bu açıdan değerlendireceğiz. İsimleri, sıfat işlevli olarak kullanılma oranlarına ve özelliklerine göre sınıflarken, taradığımız metinlerde sınıflamamıza konu olan bütün örnekleri sıralayacağız. Böylelikle, araştırmacılara bu güç sınıflama işinde, farklı görüş sunabilme olanağı vermek istiyoruz:

2.2.1.1 Basit isimler

2.2.1.1.1 Sıfat işlevli olarak kullanılma oranının görece düşük olduğu isimler

görüş ve gözlemlerimize burada yer vermedik. Ayrıca TS’de yer alan –belki- basım hatalarını ve bu hatalardan doğan çelişkileri kendi içinde tutarlı hale getirmeye çalıştık.

- altın:** **altın** işleme (ANK, s. 55) **altın** parıltı (ANK, s. 56)
- ana:** (...) (...) **ana** biçim (EÖY, s. 46), (...) **ana** biçim (EÖY, s. 46), **ana** dal (RNGÇ, s. 4), **ana** dil (CMM, s. 46)
- arka:** **arka** plan (BADK, s. 13)
- baş:** **baş** bilgin (ANK, s. 58), **baş** düşman (CMM, s. 47)
- bikini:** **bikini** mayo (ÖBB, s. 19)
- dekolte:** **dekolte** elbise (ÖBB, s. 19)
- deli:** **deli** çocuk (RNGÇ, s. 19)
- dış:** **dış** politika (HKG, s. 1), **dış** çevre (HKG, s. 3)
- doğu:** **Doğu** Türkistanlılar (ÇŞŞ, s. 48)
- esas:** **esas** uğraş (ÇŞŞ, s. 44)
- esir:** (...) **esir** kadınlar (ANK, s. 55)
- fötr:** **fötr** şapka (ÖBB, s. 19)
- güney:** **Güney** Amerika (ÇŞŞ, s. 46), **Güney** Asya (ÇŞŞ, s. 46)
- hanım:** **hanım** kız (RNGÇ, s. 7)
- hınzır:** **hınzır** çocuk (BNK, s. 16)
- iç:** **iç** çevre, (HKG, s. 4)
- ipek:** **ipek** çorap (ÖBB, s. 19)
- kabak:** **Kabak** Mustu, (MÖF, s. 78)
- kel:** **Kel** Selim (HPM, s. 3), (...) **Kel** Selim (HPM, s. 3)
- komşu:** **komşu** bahçe (RNGÇ, s. 14), **komşu** duvar (RNGÇ, s. 14), **komşu** ülkeler (ANK, s. 57)
- kuzey:** **Kuzey** Amerika (ÇŞŞ, s. 46), **Kuzey** Çinliler (ÇŞŞ, s. 48), **Kuzey** kutup bölgeleri (ÇŞŞ, s. 45)
- Lâz:** **Lâz** Bakkal Amca (MÖF, s. 79)
- nane:** **nane** molla (CMM, s. 48)
- orta :** **Orta** Asya (ÇŞŞ, s. 48)
- ön:** (...) **ön** bilgiler (OBD, s. 28)
- silindir:** **silindir** şapka (ÖBB, s. 19)
- temel:** (...) **temel** iletişim örgüsü (EÖY, s. 45), (...) (...) **temel** öge (ÖBB, s. 17), **temel** bilimler (HKG, s. 1), **temel** bilimciler (HKG, s. 1)
- tüm:** **tüm** Göktanrı (ÇŞŞ, s. 47)
- Yahudi:** **Yahudi** kadın çevreleri (BADK, s. 12)
- yanlış:** **yanlış** anlam (RNGÇ, s. 26)
- zor:** **zor** doğa şartları (ÇŞŞ, s. 46)

2.2.1.1.2 Sıfat işlevli kullanılma oranının görece yüksek olduğu isimler

- acayıp:** (...) **acayıp** sessizlik (BNK, s. 10), (...) **acayıp** siyahlık (BNK, s. 14)
- ağır:** **ağır** baş(lılık) (RNGÇ, s. 16), (...) **ağır** iklim koşulları (ÇŞŞ, s. 459)
- asıl:** **asıl** ad (RNGÇ, s. 8), **asıl** oyuncu (HPM, s. 3)
- aynı:** **aynı** düzey (BADK, s. 13), **aynı** inceleme tarzı (HKG, s. 3), **aynı** şekil (ÇŞŞ, s. 45), **aynı** şekil (HKG, s. 1), **aynı** yıl (BADK, s. 13), **aynı** yön (CMM, s. 46), **aynı** yöntem (ÇŞŞ, s. 45), **aynı** veriler (HKG, s. 1)

- ayrı:** (...) **ayrı** yön (ÖBB, s. 17)
- basit:** **basit** (...) iletişim (OBD, s. 28)
- boş:** **boş** hayal (BNK, s. 10), **boş** yer(e) (RNGÇ, s. 25)
- büyük:** (...) **büyük** binalar (OBD, s. 28), **büyük** (...) dilim (EÖY, s. 43), **büyük** ceviz (RNGÇ, s. 4), **büyük** çoğunluk (MÖF, s. 79), **büyük** değer (ANK, s. 55), **büyük** devletler (HKG, s. 4), (...) **büyük** (...) fark (BNK, s. 8), (...) **büyük** filoloğ (BADK, s. 13), **büyük** güçler (HKG, s. 4), **büyük** kentler (OBD, s. 28), **büyük** insanlar (RNGÇ, s. 16), **büyük** pay (HKG, s. 3), **büyük** romanlar (OBD, s. 28)
- çirkin:** (...) **çirkin** görev (RNGÇ, s. 38), (...) **çirkin** (...) kuş (RNGÇ, s. 15), (...) **çirkin** (...) (...) toprak (ANK, s. 57)
- doğru:** (...) **doğru** (...) kişi (ANK, s. 57), (...) **doğru** kişi (ANK, s. 58), (...) **doğru** kişiler (ANK, s. 57)
- eski:** (...) arkadaş (RNGÇ, s. 36), **eski** (...) dost (BNK, s. 8), **eski** (...) gelenek (HPM, s. 3), **eski** (...) yüzük (RNGÇ, s. 27), **eski** çin (ÇŞŞ, s. 47), **eski** düzen (BNK, s. 10), **eski** din (ÇŞŞ, s. 47), **eski** ev (BNK, s. 10), **eski** Feride (RNGÇ, s. 20), **eski** Hint İnan İskit kültürleri (ÇŞŞ, s. 47), **eski** İnan (ÇŞŞ, s. 46), **eski** kabile beyi (ÇŞŞ, s. 45), **eski** kiracı (BNK, s. 8), **eski** mabeyinciler (RNGÇ, s. 37), (...) (...) **eski** yaşamlar (BNK, s. 10), **eski** zaman (BNK, s. 11), **eski** zaman (RNGÇ, s. 4)
- eşit:** **eşit** değer (BADK, s. 12)
- fena:** **fena** (...) kız (RNGÇ, s. 21), **fena** (...) şey (RNGÇ, s. 21)
- garip:** **garip** şey (BNK, s. 15), **garip** şey (BNK, s. 12)
- genc:** **genc** Humboldt (BADK, s. 11), **genc** kız (RNGÇ, s. 16), (...) **genc** kız (RNGÇ, s. 11), (...) (...) **genc** kız (RNGÇ, s. 11), **genc** kuşaklar (BADK, s. 11)
- geniş:** **geniş** anlam (EÖY, s. 46), **geniş** ölçü (HKG, s. 1)
- gerçek:** **gerçek** evren (EÖY, s. 44), **gerçek** yaşam (EÖY, s. 45)
- güzel:** **güzel** (...) (...) (...) dil (EÖY, s. 44), (...) **güzel** elbise (RNGÇ, s. 34), **güzel** (...) kadınlar (ANK, s. 55), (...) **güzel** kırbaçlar (ANK, s. 55), (...) **güzel** mücevher (ANK, s. 58), **güzel** (...) şey (RNGÇ, s. 14), (...) **güzel** şey (RNGÇ, s. 25), (...) **güzel** tat (RNGÇ, s. 17)
- hafif:** **hafif** siyah (BNK, s. 14)
- ilk:** **ilk** bakış (RNGÇ, s. 37), **ilk** bakış (HKG, s. 4), **ilk** çocukluk (RNGÇ, s. 1), **ilk** göstergeler (OBD, s. 28), **ilk** iş (OBD, s. 28), **ilk** kez (RNGÇ, s. 29), **ilk** satırlar (RNGÇ, s. 1), **ilk** yıllar (HPM, s. 3)
- ince:** **ince** duygu (RNGÇ, s. 7)
- iyi:** **iyi** (...) çare (RNGÇ, s. 7), **iyi** (...) kişi (ANK, s. 58), **iyi** (...) (...) kişi (ANK, s. 57), **iyi** (...) kişiler (ANK, s. 57), **iyi** günler (BNK, s. 15), **iyi** haberler (ÇŞŞ, s. 46), **iyi** niyet (OBD, s. 28)
- kaba:** **kaba** (...) (...) kuş (RNGÇ, s. 15)
- katı:** **katı** prensipler (CMM, s. 48)
- kesin:** (...) (...) (...) **kesin** gönderge (EÖY, s. 45)
- kısa:** **kısa** (...) gezi (RNGÇ, s. 31), **kısa** (...) hayvan öyküsü (EÖY, s. 44), **kısa** (...) süre (BADK, s. 12), (...) **kısa** (...) şey (RNGÇ, s. 31), (...) **kısa** (...) zaman (RNGÇ, s. 31), (...) **kısa** metin (EÖY, s. 44)
- koca:** **koca** kız (RNGÇ, s. 3)
- kocaman:** (...) **kocaman** etek (RNGÇ, s. 33)
- koskoca:** (...) (...) **koskoca** hanım (RNGÇ, s. 7)
- koyu:** **koyu** Şamanist (ÇŞŞ, s. 48)
- kötü:** **kötü** göz (ANK, s. 57), **kötü** ruhlar (ÇŞŞ, s. 44), **kötü** şüpheler (RNGÇ, s. 30)

küçük: **küçük** (...) davet (RNGÇ, s. 27), **küçük** hanım (RNGÇ, s. 34), **küçük** hanım (RNGÇ, s. 36), (...) **küçük** (...) kız (RNGÇ, s. 1), **küçük** (...) şaka (RNGÇ, s. 16), **küçük** (...) şaka (RNGÇ, s. 37), (...) **küçük** nokta (RNGÇ, s. 16)

lastik: **lastik** ayakkabı (ÖBB, s. 19)

müthiş: **müthiş** "millici" (HPM, s. 3)

nazik: **nazik** yaradılış (RNGÇ, s. 28)

olgun: **olgun** (...) (...) insanlık (BADK, s. 12)

pis: **pis** (...) (...) (...) toprak (ANK, s. 57)

sade: **sade** (...) tuvalet (RNGÇ, s. 33)

sinsi: (...) **sinsi** (...) (...) çıyan (RNGÇ, s. 22)

somut: (...) (...) **somut** gösterge (OBD, s. 29)

son: **son** günler(de) (RNGÇ, s. 29), **son** derece (RNGÇ, s. 24), **son** kısım (HKG, s. 3), **son** oda (EÖY, s. 45), **son** yıllar (BNK, s. 10)

soyut: **soyut** anlamlar (EÖY, s. 45), **soyut** düşünce (OBD, s. 29)

tam: **tam** anlam (MÖF, s. 78), **tam** doygunluk (BADK, s. 14), **tam** zaman(ı) (BNK, s. 15)

tek: **tek** anlam(lılık) (EÖY, s. 44), **tek** baş(ına) (ÖBB, s. 19), **tek** baş(ına) (ÇŞŞ, s. 44), **tek** Feride (RNGÇ, s. 36), **tek** yardımcı (CMM, s. 47)

tuhaf: **tuhaf** (...) şey (RNGÇ, s. 27)

ucuz: **ucuz** oteller (RNGÇ, s. 1)

uzun: **uzun** boy (RNGÇ, s. 8), **uzun** boy (RNGÇ, s. 9), **uzun** boy (RNGÇ, s. 21), (...) **uzun** duvarlar (EÖY, s. 45), (...) **uzun** geceler (ÇŞŞ, s. 45), **uzun** gece tuvaleti (ÖBB, s. 19), **uzun** süre (OBD, s. 29), (...) **uzun** yıl (RNGÇ, s. 27), **uzun** zaman (BNK, s. 9)

yakın: (...) **yakın** dost (RNGÇ, s. 28)

yarı: **yarı** din seviyesi (ÇŞŞ, s. 44)

yeni: **yeni** badanalar (BNK, s. 14), **yeni** bilgiler (OBD, s. 29), **yeni** coğrafya (ÇŞŞ, s. 46), **yeni** gereksinimler (HKG, s. 2), **yeni** göstergeler (OBD, s. 28), (...) **yeni** kutular (RNGÇ, s. 16), **yeni** motifler (BADK, s. 13), **yeni** (...) sorun (OBD, s. 28), **yeni** (...) tat (EÖY, s. 43), **yeni** tatlar (OBD, s. 28), **yeni** teklifler (CMM, s. 46), **yeni** yaklaşımlar ve kuramlar (HKG, s. 1), **yeni** zaman (ANK, s. 55), **yeni** (...) yorum (ÖBB, s. 17)

yoğun: (...) **yoğun** kullanım (HKG, s. 1)

yüksek: **yüksek** (...) insan bilgisi (BADK, s. 12), **yüksek** yaradılış (RNGÇ, s. 37)

zengin: **zengin** hazine (ANK, s. 57)

Bazı yapıların sıfat işlevli olarak kullanılma oranı daha da yükseliyor. Bir ismin nicel bir özelliğini, bir **belirti**'sini karşılayan ve dil çalışmalarında genel olarak **belirtme sıfatları** olarak tanımlanan bu yapıların isim olarak kullanılma olasılığı çok düşüktür veya hiç yoktur. Bunların bir bölümü ismi göstererek, bir bölümü soru yoluyla ve diğer bir bölümü ise isme belirsizlik katarak sıfat işleviyle kullanılmaktadır:

2.2.1.1.2.1 Gösterme bildirenler

bu güçler (BADK, s. 14)
o günler (HPM, s. 3)
 (...) **su** an (RNGÇ, s. 23)

Örneklemede **şu** sözcüğü dil çalışmalarında yer bulduğu kadar çok kullanılmamaktadır. Taradığımız metinlere göre, Türkiye Türkçesi yazı dili, daha uzaktakini göstermek için de genel olarak **o** sözcüğünü seçmektedir. Bunun yanında gösterirken daha çok **bu** sözcüğü kullanılmaktadır. **Şu** sözcüğünün kullanımındaki azlık, Eski Türkçe için de belli ölçülerde geçerlilik taşıyor olmalıdır. Clauson da sözlüğünde, bu sözcüğü (**oş** biçimiyle) ancak Hakaniye Türkçesinden sonraki metinler için kaydetmiştir (Clauson: 1972, ss. 254- 255).

2.2.1.1.2.2 Sorma bildirenler

hangi yön (EÖY, s. 45)

kaç para (ANK, s. 55)

nasıl kız (RNGÇ, s. 13)

ne gülünç (OBD, s. 28)

Soru sözcükleri, sıfat tamlamaları içinde ismi tek olarak belirtme eğilimindedir. Başka bir deyişle, soru sözcüğünün belirten durumunda olduğu bir sözdizimsel yapıda, büyük oranda ismi belirten veya niteleyen başka herhangi bir birim kullanılmamaktadır. Bu konuda elimizdeki tek istisna : öyle **nasıl** ad (RNGÇ, s. 8). Bunda, sorunun, isme ilişkin ayrıntıya yönelik olmasının etkisi vardır. Ayrıca sorma ifade eden sözcükler arasında en yaygın olarak kullanılanı **ne**'dir.

2.2.1.1.2.3 Belirsizlik bildirenler

az zaman (BNK, s. 8)

(...) **başka** göstergeler (ÖBB, s. 18)

Örneklerde **başka** sözcüğü sıklıkla **bir** sözcüğüyle birlikte kullanılmıştır. Bu sözcüğün tamlama içerisindeki yerleri de değişkendir: bir **başka** boyut (EÖY, s. 44) ve **başka** bir deyiş (CMM, s. 46) gibi.

bazı filmler (HPM, s. 3)

bütün başından geçenler (RNGÇ, s. 1)

çok karışık (OBD, s. 29)

diğer devletler (HKG, s. 4)

fazla yumuşak (RNGÇ, s. 3)

her değış- tokuş (ÖBB, s. 17)

hiç bir şey (RNGÇ, s. 35) Bu sözcük, yalnızca **bir**'e sıfat işlevli olarak katılmaktadır (ya da anlamlamaya göre yalnızca **bir**'le birlikte bulunmaktadır.).

pek aydınlık (OBD, s. 28)

(...) **öbür** güzellikler (RNGÇ, s. 9)

Belirsizlik bildiren sıfat işlevli birimlerden **her** ve **bütün**, diğerlerine göre belirgin bir üstünlükle kullanılmıştır (Karşılaştırınız 2.2.1.3).

2.2.1.1.3 Sıfat işlevinde renk isimleri

beyaz çiçekler (BNK, s. 14)

(...)(...) **kara** (...) toprak (ANK, s. 57)
kırmızı balıklar (RNGÇ, s. 1)
 (...) **mavi** tabela (OBD, s. 28)
mor mürekkep lekeleri (RNGÇ, s. 1)
 (...) **sarı** bina (OBD, s. 28)

Örnekleminizin roman ve ağırlıklı olarak öykü olmaması ile ilgili olacak ki, renk bildiren sıfat işlevli birim sayısı yalnızca 12'dir.

2.2.1.1.4 Sıfat işlevinde sayı isimleri

altı ay (RNGÇ, s. 18)
beş yıl (MÖF, s. 79)
bir dil sanatı (EÖY, s. 44)

bir'in Türkçe sıfat tamlamalarında çok özel bir yeri var ve bu durum daha önce araştırma konusu olmuştu (Akaslan:1999; Akaslan: 2001). Bu özelliği dolayısıyla **bir**'in kullanımıyla ilgi sayısal değerleri ayrıntılı olarak vermek istiyoruz: Örneklemdaki 1209 sıfat işlevli birimin 407'sini **bir** oluşturmaktadır. 4 sıfatlı 10 tamlamanın 8'inde **bir** kullanılmış. Bu tamlamaların 5'inde dizilim "sıfat + sıfat + sıfat + bir + isim" (**metnin içyapısına ağırlıklı olarak yaşamla çok yönlü bağlantıları olan okurun süzüp çıkaracağı tek anlamlılıktan uzak bir ilişkiler yumağı** (EÖY, s. 44) gibi); 3'ünde "sıfat + sıfat + bir + sıfat + isim" (**çok iyi yetişmiş yüksek yaradılışlı bir genç kız** (RNGÇ, s. 37) gibi) biçimindedir. 3 sıfatlı 38 tamlamanın 27'sinde **bir** sıfatı var. Bunların 24'ü "sıfat + sıfat + bir + isim" (**gidilecek görülecek bir film** (HPM, s. 3) gibi); 3'ü "sıfat + bir + sıfat + isim" (**yetmiş bir küçük hanım** (RNGÇ, s. 7) gibi) biçiminde dizilmiş. 2 sıfatlı 334 sıfat tamlamasının 187'sinde **bir** kullanılmış. Bunların 180'inde "sıfat + bir + isim" (**ağız dolusu gülmenin insan ruhu için en iyi gıda diye tanımlandığı bir dünya** (MÖF, s. 79) gibi); 7'sinde "bir + sıfat + isim" (**bir acayip sıvahlık** (BNK, s. 14) gibi) biçiminde bir dizilim var. 2 sıfatlı 2 tamlama "sıfat + hiçbir + isim" (**insanı idealleştirmeyen hiçbir sanat** (BADK, s. 14) gibi), 2 sıfatlı 1 tamlama ise "sıfat + birer + isim" (**iki ayrı yönde yapılan birer aktarım** (ÖBB, s. 17)) dizilimine sahip. 1 sıfatlı 1585 sıfat tamlamasının 185'i "bir + isim" (**bir dil sanatı** (EÖY, s. 44)); 6'sı "hiçbir + isim" (**hiçbir ilişki** (OBD, s. 29) gibi) biçiminde dizilmiş, bir örnekte ise "birer" belirteni kullanılmıştır (**birer nesne** (OBD, s. 29)). Bu sonuca göre **bir** sıfatı tek sıfatlı tamlamalarda daha az kullanılmaktadır. Bu kullanımların çoğunda da açık bir kalıplaşma veya kalıplaşma eğilimi söz konusudur: **bir kere**, **bir taraf(tan)**, **bir kısım**, **bir an** (önce), **bir dakika**, **bir yan(dan)**, **bir yön(üyle)**, **bir bakım(a)**, **bir defa**, **bir sürü**, **bir süre**, **bir** (başka) **deyiş(le)**, **bir tür**, **bir şey**, **bir bölüm**, **bir nevi**, **bir çeşit**, **bir daha**, **bir gün** veya **belli bir**, **herhangi bir**, **öyle bir**, **şöyle bir**, **başka bir**, **hiç bir** gibi. (Bakınız 2.4) **bir**'in tek sıfatlı tamlamalarda böylesine az kullanılmasının nedeni, bu sıfatın tek başına sıfat olarak kullanımında sayı belirten bir belirtme sıfatı olma gücünün daha fazla olmasıdır, denilebilir. Oysa birden çok sıfatlı tamlamalarda, **bir**, bir belgisiz sıfat ve hatta bir artikel gibi kullanılıyor (Akaslan: 1999).

çifte anlam (BADK, s. 13)
dört gün (BNK, s. 11)
iki kardeş (HPM, s. 3)
kırk defa (RNGÇ, s. 21)
onbeş gün (RNGÇ, s. 25)

üç zümre (CMM, s. 47)
varım saat (RNGÇ, s. 32)
vedi ülke (ANK, s. 55)
virmi yıl (MÖF, s. 78)

2.2.1.2 Türemiş isimler

+I°:

acıklı (...) kader (CMM, s. 47)
aylı (...) gece (RNGÇ, s. 21)
 (...) **akıllı** (...) kız (RNGÇ, s. 7)
anamlı göstergeler (ÖBB, s. 17)
 (...) **belirli** (...) gönderge (EÖY, s. 45)
belli özellikler (OBD, s. 29)
çeşitli nedenler (ÇŞŞ, s. 46)
 (...) **etkili** (...) (...) dil (EÖY, s. 44)
 (...) (...) **hareketli** kısımlar (ÖBB, s. 18)
haşmetlü efendi(miz) (ANK, s. 58)
ışıklı parıltı (ANK, s. 56)
 (...) **icli** (...) kadın (RNGÇ, s. 38)
işlemeli yularlar (ANK, s. 56)
karşılıklı bilgi alışverişi (ÖBB, s. 17)
kültürlü kadınlar (BADK, s. 12)
lezzetli yiyecekler (ÖBB, s. 18)
mutlu (...) şey (BADK, s. 11)
 (...) **müzikli** ibadet (ÇŞŞ, s. 45)
nisanlı kızlar (RNGÇ, s. 27)
önemli benzerlikler (ÇŞŞ, s. 47)
resimli roman (RNGÇ, s. 16)
süslü kırbaçlar (ANK, s. 56)
sesli insan-dili (ÖBB, s. 18)
sevgili kuzen (RNGÇ, s. 11)
sınıflı toplumlar (CMM, s. 46)
sınırlı güç ve kaynaklar (HKG, s. 4)
şiddetli soğuklar (ÇŞŞ, s. 45)
 (...) **tatlı** (...) rüya (RNGÇ, s. 14)
uslu (...) (...) kız (RNGÇ, s. 7)
ünlü Şellale (HPM, s. 3)
yatılı okul (RNGÇ, s. 9)
 (...) **yerli** burjuvalar (CMM, s. 47)
zağlı palalar (ANK, s. 55)
zavallı küçük (RNGÇ, s. 18)
zorunlu (...) sonuç (OBD, 29)

Diğer bütün +I° ekli sıfat işlevli birimlerin 1 veya 2 örneği varken, **belli** 29, **çeşitli** 13 ve **önemli** 7 kez kullanılmış.

+sAl, +Al, +I:

(...) (...) (...) **bildirimsel** göstergeler (ÖBB, s. 18)

bilimsel çalışmalar (BADK, s. 14)

bireysel Şamanlık (ÇŞŞ, s. 44)

doğal yapı (OBD, s. 29)

dokumsal tür (ÖBB, s. 18)

evrensel tutsaklık (EÖY, s. 45)

(...) **felsefesal** tarih (BADK, s. 13)

geleneksel tür (EÖY, s. 45)

genel görünüm (OBD, s. 29)

görsel bildirim (ÖBB, s. 18)

(...) **kişisel** temaslar (BADK, s. 13)

(...) **kokusal** birimler (ÖBB, s. 18)

nesnel (...) kedi- fare öyküsü (EÖY, s. 45)

özdeksel oluşum (OBD, s. 29)

özel karakter (BADK, s. 14)

ruhsal açığı (ÇŞŞ, s. 45)

sinirsel özellik (ÇŞŞ, s. 44)

sivasal (...) (...) kararlar (HKG, s. 3)

sözel öğrenme (OBD, s. 29)

tarihsel güç (BADK, s. 13)

tinsel saymacalar (OBD, s. 29)

toplumsal yaşam (ÇŞŞ, s. 45)

ulusal gelir (MÖF, s. 79)

yapısal model (HKG, s. 2)

vazınsal nitelik (EÖY, s. 44)

Yapısı ve Türkçe olup olmadığı ile ilgili birçok tartışmalar ve kullanımda görece kimi çekinceler bulunmasına rağmen örnekleme 72 **+sAl, +Al, +I** ekli sıfat işlevli birim yer alması, son dönemde, bu yapının kullanım sıklığının belli oranlarda arttığını göstermektedir.

+ki:

bevinlerindeki fosfor (ANK, s. 56)

bugünkü dünya (ÖBB, s. 19)

buradaki (...) şartlar (ÇŞŞ, s. 46)

derindeki soyut anlamlar düzeyi (EÖY, s. 45)

hakkımdaki düşünce (RNGÇ, s. 13)

havalımdaki portre (BNK, s. 9)

Hindistan'daki "yoga" (ÇŞŞ, s. 46)

insandaki dil organı (ÖBB, s. 18)

kalabalıklardaki yalnızlıklar (MÖF, s. 78)

kandaki demir (ANK, s. 56)

kemiklerindeki kireç (ANK, s. 56)

kıyıdaki (...) balıkçılar (RNGÇ, s. 24)

Kozvatağı'ndaki köşk (RNGÇ, s. 2)

kuzeydeki halklar (ÇŞŞ, s. 46)
Madrid'teki amca (RNGÇ, s. 30)
oradaki insanlar (MÖF, s. 78)
önceki davranışlar (OBD, s. 28)
önümüzdeki yaz tatili (RNGÇ, s. 4)
öteki ülkeler (CMM, s. 47)
sonraki yazılar (BADK, s. 13)
şimdiki yaş (RNGÇ, s. 6)
tarihteki güçler sistemi (BADK, s. 13)
uluslararasıdaki ilişkiler (BADK, s. 14)
ülkesindeki (...) bilgileri (ANK, s. 57)
verandadaki kalabalık (RNGÇ, s. 14)
yandaki sokak (OBD, s. 28)
yanındaki sokak (OBD, s. 28)
veriyüzündeki (...) paralar (ANK, s. 55)
yukarıdaki pencere (RNGÇ, s. 23)

Bu +ki eki, temel işlevi bakımından daha çok birine veya bir yere aitlik bildirir. Bunun yanında bir zamana aitlik anlamıyla, zaman anlatan sıfat işlevli birimler de üretmiştir: önceki, sonraki, şimdiki gibi.

+C°:

araştırmacı Konov (ÇŞŞ, s. 46)
gerici partiler (CMM, s. 46)
milliyetçi güçler (CMM, s. 46)
yabancı kentler (OBD, s. 29)

+s°z:

apansız acılar (MÖF, s. 79)
depozitosuz şişe (MÖF, s. 79)
savısız meziyetler (RNGÇ, s. 37)
sessiz zaman (BNK, s. 10)

+s°z ekinin sıklıkla bir isimden sıfat yapma eki olduğu düşünülür. Bu açıdan genellikle +l° eki ile aynı ulamda değerlendirilir. Ancak örneğimizde bu yapıda yalnızca 8 sıfat işlevli birim vardır.

+k:

ortak (...) işaret (OBD, s. 28)

+nc°:

birinci ülke (MÖF, s. 79)

ikinci kısım (HKG, s. 3)

üçüncü yıl (RNGÇ, s. 1)

Şu iki örnekte +nc° ekli göstergeler, biçim düzlemine farklı yansımıştır:

XIX. asır (CMM, s. 46)

XX. yüzyıl (EÖY, s. 45)

+CA:

başlıca dünya(sı) (BADK, s. 13)
binlerce insan (ANK, s. 56)
 (...) **delice** sevinç (BNK, s. 15)
milyonlarca (...) göz (ANK, s. 56)
 (...) **saymaca** simgeler (OBD, s. 29)
yüzlerce yıl (ANK, s. 56)
 (...) **cocukca** huylar (RNGÇ, s. 28)

+C°k:

küçücük parçalar (ANK, s. 56)

+şIn:

(...) **sarışın** genç (RNGÇ, s. 22)

-°c°:

(...) (...) **carpıcı** (...) dil (EÖY, s. 44)
geçici (...) zaaf (RNGÇ, s. 37)
koruyucu askerler (ANK, s. 55)
 (...) (...) **sasırtıcı** özellikler (ÇŞŞ, s. 47)

-G°n:

belirgin (...) amaç (OBD, s. 28)
dalgın (...) duruş (RNGÇ, s. 9)
 (...) (...) (...) **üzgün** hava (BNK, s. 10)

-k, -°k:

açık (...) ilişki (OBD, s. 29)
çelişik nitelik (EÖY, s. 45)
 (...) **dağınık** saçlar (RNGÇ, s. 1)
değişik açılar (EÖY, s. 45)
karışık (...) zümre (CMM, s. 47)
karmaşık olaylar (HKG, s. 1)
kırık fincan (MÖF, s. 78)

-°:

asırı uç (CMM, s. 48)
 (...) **kurulu** (...) düzen (BNK, s. 10)

2.2.1.3 Sıfat işlevinde iyelik ekli isimler

arkadaşım eşek (MÖF, s. 78)
canım şekerler (RNGÇ, s. 17)
çoğu zaman (OBD, s. 29)
ertesi yıl (BADK, s. 12)

kimi işaretler (OBD, s. 28) (Karşılaştırmamız 2.2.1.1.2.3)

2.2.1.4 Sıfat işlevinde durum ekli isimler

eskiden (...) şeyler (BNK, s. 9)
sıradan (...) grip hastalığı (MÖF, s. 78)
verinde (...) öneri (RNGÇ, s. 31)

2.2.1.5 Sıfat işlevinde (batı kökenli) alıntı yapılar

aktrik histeri (ÇŞŞ, s. 45)
 (...) **alternatif** denge (HKG, s. 2)
Amerikan süttozu (HPM, s. 3)⁷
 (...) **ekonomik** kararlar (HKG, s. 3)
entelektüel faaliyet (CMM, s. 46)
etnografik açı (ÇŞŞ, s. 45)
filolojik bilgi (BADK, s. 13)
hümanistik etik (BADK, s. 14)
kaotik girdiler (HKG, s. 2)
klasik ilkçağ (BADK, s. 12)
komünist berber (HPM, s. 3)
mekanik (...) şey (BADK, s. 13)
politik yaşam (BADK, s. 14)
pratik çalışma (BADK, s. 14)
rasyonalist felsefe (BADK, s. 11)
sivil toplum (HKG, s. 2)
sosyal ilimler (CMM, s. 47)
sosyalist aydınlar (CMM, s. 47)
sosyolojik açı (ÇŞŞ, s. 45)
sosyo-kültürel konular (HKG, s. 3)
süper babaanne (MÖF, s. 78)
 (...) **Samanist** unsurlar (ÇŞŞ, s. 47)

Örnekleme sıfat işlevinde yalnızca 32 alıntı (batı kaynaklı) yapı var. Son dönemlerde, Türkçede alıntı yapılara olan eğilim ve bu konuda yaşanan yoğunluk ile ilgili olarak yapılan tartışmalara ve bu konuda duyulan endişelere rağmen, bu kullanım genel toplam içinde ancak küçük bir oranı oluşturmaktadır. Ancak taranan metin türlerinin bu oranlarda ani sapmalara neden olacağı da açıktır.

⁷ TS'de "Amerikan" madde başı için "özel isim" açıklamasından sonra 2 anlam verilmiştir: "1. Amerika Birleşik Devletleri halkından olan kimse: *Amerikan yazarı*. 2. Amerika'ya özgü, Amerika ile ilgili olan: *Amerikan malı*. *Amerikan edebiyatı*." Görüldüğü gibi *Amerikan*, 2. maddede sıfat işleviyle tanımlanmıştır ancak verilen örnekler yapılan tanıma uygun değildir. Biz Amerikan'ı elimizdeki bu örnekte sıfat işlevli olarak değerlendirdik. Ancak, "Amerikan, Çek, İngiliz, Yunan, İtalyan" gibi kullanımlarda çeşitli yönlerden tartışmaya açık yönler bulunduğunu da belirtmemiz gerekir.

2.2.1.6 Sıfat işlevinde Arapça nispet i'si alan yapılar

- (...) **cid̄di** şeyler (RNGÇ, s. 17)
dini aç̄ı (ÇŞŞ, s. 45)
 (...) **ebedî** eserler (CMM, s. 46)
gavrisafi (...) hasıla (MÖF, s. 79)
İndo-İrani çağ̄ (ÇŞŞ, s. 47)
maddî menfaatler (CMM, s. 46)
meslekî bakım (CMM, s. 46)
 (...) **milli** hasıla (MÖF, s. 79)
 (...) “**ruhi-marazi**“ durum (ÇŞŞ, s. 45)
sınaî gelişme (CMM, s. 47)
siyasi hayat (CMM, s. 46)
Sufi (...) cemaat (ÇŞŞ, 46)
tabîi müdafî (CMM, s. 46)
 (...) **tarihi** eşyalar (ANK, s. 55)

Batı kaynaklı alıntı yapılar gibi doğu kaynaklı (Arapça ve Farsça) alıntı yapıların da Türkiye Türkçesinde sıfat işlevli olarak kullanılma oranı azalmıştır. Örnekleme bu özellikte yalnızca 17 yapının bulunması bunu kanıtlamaktadır.

2.2.2 Sıfat işlevli zarflar

Zarflar da sözcük türü bakımından isim soylu sayılırlar. Çeşitli zarf-fiil ekli yapıları ayrı bir ulamda değerlendirirsek, zarflar da isimlerin fiiller karşısında gördüğü sözdizimsel işlevdir. Ancak bazı durumlarda bu işlev o kadar belirginleşir, başka bir deyişle dilsel birim, söz konusu işleviyle o kadar sık kullanılır ki, dil çalışmalarında, işlev, farklı bir tür, farklı bir ulam olarak terimleşir. Burada vereceğimiz listede, zarflık işlevi yüksek ancak örneklem içinde sıfat işlevi gören birimleri sıralayacağız. Bu tür sözcüklerle ortaya çıkan öbeklenmeler, temelde sıfat tamlaması formatına uysa da bazı araştırmacılarca *zarf öbeği* olarak tanımlanmıştır (Şimşek: 1987, s. 367; Banguoğlu: 1995, s. 502). Hengirmen aşağıdaki listede yer alan *daha büyük* (ve buna bakarak belki *en büyük*) gibi yapıları sıfat tamlamalarından ayrı tutarak *sıfat öbeği* olarak adlandırmıştır (1999, s. 322). Tahir Nejat Gencan, bu yapıları, *öbekleşmiş belirteçler* olarak belirtmiş, ancak bu öbeklere isim vermemiştir (2001, s. 466). Leylâ Karahan bunları *sıfat tamlaması* olarak değerlendirmiştir (1995, s. 21). Zarflar bir anlambirimin çekimli bir fiil ile ilişkisini gerekli kılar. Söz konusu yapılarda ise isim ile isim -bu isim bazan türemiş bir fiil de olabilir- karşı karşıyadır. Bu bakımdan biz de bu yapıları sıfat tamlaması olarak alıyoruz. Ancak bu tür yapıların, çözümleyici bir bakış açısıyla özel olarak incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinde zarf ve sıfat işleviyle kullanılma oranları görece eşit bir hayli yapı vardır. Biz bunları “**Sıfat işlevinde isimler**“ başlığında ele alarak aşağıdaki listenin dışında tuttuk:

- âdeta** bir çocuk (RNGÇ, s. 37)
ancak bir bölüm (CMM, s. 46)
avrica çiçek (BNK, s. 12)
belki kırk defa (RNGÇ, s. 21)
bir ben (BNK, s. 13)
böyle (...) simgeler (OBD, s. 29)

böylesine geniş (ÖBB, s. 17)

daha uygun (OBD, s. 29)

daima şüpheli (CMM, s. 48)

elbet güzel (RNGÇ, s. 13)

en kuzey (ÇŞŞ, 45). Türkiye Türkçesinde **en**, daha çok sıfat işlevli birimlerin önüne gelir. Doğrudan fiillerin önüne gelmiş gibi görüldüğü durumlarda da gerçekte bir eksilti söz konusudur: **en** [çok] beğendik(leri) (ANK, s. 57) veya **en** [çok] hoşuma giden (OBD, s. 29) gibi.

galiba hasta (RNGÇ, s. 29)

gayet temiz (RNGÇ, s. 9)

gene öyle (RNGÇ, s. 20)

gönlünüzce başarılar (BNK, s. 15)

hemencecik kullanım (EÖY, s. 44)

hep yalnız (BNK, s. 10)

kesinlikle kurmaca (EÖY, s. 45)

oldukça önem(li) (HKG, s. 1)

öyle geniş (EÖY, s. 45)

öylesine (...) iç içe (BADK, s. 11)

özellikle gazete yazıları (EÖY, 43)

ruhça (...) fark (BNK, s. 8)

sahiden mahsun (RNGÇ, s. 21)

(...) **sairane** koku (RNGÇ, s. 17)

şöyle bilgiler (OBD, s. 29)

tıpkı (...) tavus kuşu (RNGÇ, s. 33)

yalnız Almanya (BADK, s. 11)

yalnızca bir (MÖF, s. 79)

vine bir ağacın üstü(nde) (RNGÇ, s. 3)

Bu listede yer alan **daha**, **en**, **gayet**, **oldukça** gibi dereceleme bildiren sözcükler, daha çok ve bazan da yalnızca sıfat işlevli birimlerin önünde kullanılırlar. Ancak bu sözcükler, tür olarak nasıl adlandırılırlarsa adlandırılınsınlar, ortaya çıkan öbeklenme biçimi, ilk anda “sıfatın tamlaması”na benzemektedir. Ayrıca, **ancak** ve **özellikle** gibi bazı sıfat işlevli zarfların diğerlerinden daha farklı yanları var. Çünkü bu tür öbekler devrildiğinde zarf işlev yine ön plâna çıkmaktadır: **ancak** bir bölüm / bir bölüm **ancak**, **özellikle** gazete yazıları / gazete yazıları **özellikle** gibi.

2.2.3 Sıfat işlevli edatlar

karşı taraf (ÖBB, s. 17)⁸

öte yan (ÖBB, s. 17)

2.2.1’den 2.2.3’e kadar sıraladığımız birimleri, sözdiziminde sıfat işlevli olarak yer almalarına göre en azdan en fazlaya biçiminde derecelerse bu sonucu elde ederiz. Bu sonuca giderken, **sıfat** ile **niteleyen** / **niteleyici** arasındaki güçlü, geleneksel ve çağrışımsal bağı kopardık:

⁸ Türkçede “karşı”, isim (salt isim veya sıfat işlevli) olarak da kullanılabilir.

Türkiye Türkçesinde sıfat işlevli birimler			
	isimler →	niteleyenler →	belirtenler
dilbilgisindeki karşılıkları	asıl isimler / varlık adları	kimi isimler / basit, iyelikli veya yapım ekli isimler / niteleme sıfatları / kimi zarflar	basit, iyelikli kimi isimler / belirtme sıfatları / kimi edatlar / kimi zamirler

Tablo 1

2.2.4 Sıfat işlevli öbekler

2.2.4.1 Sıfat işlevli isim tamlamaları

İsim tamlamaları, ya doğrudan doğruya ((...) **aile ocağı** Tegel (BADK, s. 14) gibi) ya da çeşitli isim (/sıfat) yapma ekleri (**Ural ve Volga havalisindeki** (...) halklar (ÇŞŞ, s. 48) gibi) ve durum ekleri (**geleneksel türün kuralları çerçevesinde** (...) anlam beklentisi (EÖY, s. 44)) yardımıyla sıfat işlevli olarak sözdizimine katılmaktadır:

Belirtili tamlamalar: **yolun kenarındaki** ağaçlar (RNGÇ, s. 20)

Belirtisiz tamlamalar: **insan kanındaki** demir (ANK, s. 56)

Belirtisiz isim tamlamaları, belirtililere göre daha fazla sıfat işlevli olarak kullanılıyor. Örneğimizde bu ikisinin birbirine oranı 35'e 6'dır. Sıfat işlevli 9 isim tamlamasında, tamlamanın ikinci ögesinde yer alan iyelik eki düşmüştür. Bunlar, isim tamlamasının +1° ekini aldığı durumlarda ortaya çıkmıştır: (...) **anlam yüklü** birimler (ÖBB, s. 17) gibi.

2.2.4.2 Sıfat işlevli sıfat tamlamaları

Sıfat tamlamaları da isim tamlamaları gibi bazan doğrudan doğruya isme sıfat işlevli olarak bağlanırken (**çok karışık** bilgiler (OBD, s. 29) gibi), bazan isim (/sıfat) yapma ekleri (**rol aldığı birçok filmdeki** olaylar (MÖF, s. 79) veya **uzun ömürlü** yazılar (EÖY, s. 43) gibi) ya da durum ekleri (**belli türde** banyo takımı (ÖBB, s. 19) gibi) yardımıyla sıfat işlevli olarak kullanılabilir. Örneğimizdeki 105 sıfat işlevli birim sıfat tamlaması formatındadır.

2.2.4.3 Sıfat işlevli ikilemeler

Zarfların yinelenmesiyle oluşan ikilemeler: **hemen hemen** (...) genç kız (RNGÇ, s. 11)

İsimlerin yinelenmesiyle oluşan ikilemeler: (...) **yeni yeni** göstergeler (ÖBB, s. 19)

+1°... +s°z yapısında ikilemeler: **belli belirsiz** (...) aydınlık (RNGÇ, s. 39)

Farklı sayı isimlerinin arka arkaya gelmesiyle oluşanlar: **iki üç** adım (RNGÇ, s. 14)

Pekiştirme işlevli soru eki yardımıyla oluşanlar: (...) **yakışıklı mı yakışıklı** (...) süvari yüzbaşı (RNGÇ, s. 25)

2.2.4.4 Sıfat işlevli bağlama öbekleri

Sıfat işlevli bağlama öbeklerinde, öbek değişkenleri, yalın veya türemiş bir isim veya isim unsurundan oluşabileceği gibi, farklı türden öbeklerden de oluşabilir:

ama bağlacıyla bağlananlar: yalın ama güçlü (...) aktör (MÖF, s. 79)

değil bağlacıyla bağlananlar: çok değil daha üç gün(lük) (RNGÇ, s. 32)

gerek ... gerekse bağlacıyla bağlananlar: gerek yüzeysel gerekse derin boyutlar (EÖY, s. 45)

ve bağlacıyla bağlananlar: genel ve geniş anlam (EÖY, s. 45)

veya bağlacıyla bağlananlar: devrimci kurulu düzenici veya gerici partiler (CMM, s. 46)

ya da bağlacıyla bağlananlar: mavi ya da yeşil göz (RNGÇ, s. 8)

Sıfat işlevli bağlama öbekleri içerisinde en sık kullanılanı **ve** bağlaçlı öbeklerdir. Diğerlerinden yalnız bir veya birkaç örnek varken, **ve**'li örneklerin sayısı 12'dir.

2.2.4.5 Sıfat işlevli edat öbekleri

değün ile kurulanlar: insan dünyasına ilk ışık tutan yapıtlardan günümüzde yazılıp çizilenlere değün tüm (EÖY, s. 46)

denli ile kurulanlar: bu denli bir gelişme (HKG, s. 1)

gibi ile kurulanlar: dostluk akrabalık gibi bağlar (BNK, s. 9)

ile ile kurulanlar: Gothé ile kişisel temaslar (BADK, s. 13)

kadar ile kurulanlar: çocuk masalları okuyacak kadar bebek (RNGÇ, s. 16) Örnekleme, kadar'ın +c°k eki almış olarak kullanıldığı iki örnek var: findık kadarcık bir mücevher (ANK, s. 56)

Örnekleme içinde en çok kullanılan edat öbekleri **gibi**'li (16 örnek) ve **kadar**'lı (35 örnek) öbeklerdir.

2.2.4.6 Sıfat işlevli kısaltma öbekleri

Kısaltma öbeği olarak tanımlanmakla birlikte bu tür öbeklenmelerde bir fiil belirtisi mutlaka vardır ve durum ekli (dolaylı ve dolaysız tümleçler) veya durum eksiz (zarf tümleçleri) tamlayıcılar bu

yapılarda temel işlevini (ismi fiile bağlamak) yerine getirmektedir⁹. Bu fiil, bazan Arapça- Farsça bir fiilimside yer alabilmekte, bazan doğrudan doğruya kısalmış / eksilmiş olmakta, bazan da çeşitli fiilden isim yapma ekleri yardımıyla (veya kimi zaman kavramsal olarak) belirtik olan bir fiil olabilmektedir.

2.2.4.6.1 İsim tabanlarında belirtik olan fiiller dolayısıyla ortaya çıkan öbeklenmeler

bu yol üzerine pek aydınlık olmayan şeylerden geçici göstergeler (OBD, s. 28) (geç- fiili)
estetik psikoloji ve tarih felsefesiyle ilgili düşünceler (BADK, s. 3) (bağla- anlamındaki il- fiili)

hayatımla ilgili herşey (RNGÇ, s. 30) (bağla- anlamındaki il- fiili)
o kente ilişkin (...) bilgiler (OBD, s. 28) (bağla- anlamındaki il- fiili)

bundan daha parlak (...) gece (RNGÇ, s. 14) (parla- fiili)

vücut çizgilerine uygun (...) model (RNGÇ, s. 5) (uy- fiili)

kendilerine uygun kişiler (BNK, s. 8) (uy- fiili)

(...) (...) okurun **süzüp çıkaracağı tek anlamlılıktan uzak** (...) ilişkiler yumağı (EÖY, s. 44) (geç-, uzaklaş- anlamındaki uz- fiili)

2.2.4.6.2 Arapça- Farsça fiilimsilerde belirtik olan fiiller dolayısıyla ortaya çıkan öbeklenmeler

çok geniş üye sayısına sahip bir kuruluş (HKG, s. 3)

gün günden dehşet (...) şey (RNGÇ, s. 20)

hareketlerinde serbest (...) insan (RNGÇ, s. 30)

Şamanizm'e ait unsurlar (ÇŞŞ, s. 47)

Samanlığın kaynaklarına ait (...) düşünceler (ÇŞŞ, s. 44)

yiğün için daima şüpheli (...) yandaş (CMM, s. 48)

2.2.4.6.3 Kısalmış / eksilmiş fiil / fiiller dolayısıyla ortaya çıkan öbeklenmeler

büyük insanlara özgü [olan] (...) şeyler (RNGÇ, s. 17)

küçük bir şakadan başka [olarak sayılabilecek] (...) şey (RNGÇ, s. 16)

2.2.5 Sıfat işlevli sıfat- fiiller ve sıfat-fiil öbekleri

-An ekiyle: **eskimeyen her çağda yaşarlığını koruyan** (...) boyutlar (EÖY, s. 43)

-D°k ekiyle: **ağız dolusu gülmenin insan ruhu için en iyi gıda diye tanımlandığı** (...) dünya (MÖF, s. 79)

-AcAk ekiyle: **iletinin hemen uygulanabileceği** (...) anlam nesnesi (EÖY, s. 45)

⁹ Bu konuyu daha önce doktora tez çalışmamızda ele almıştık: Muna Yüceol ÖZEZEN, *Namık Kemal'in Romanlarında Cümle* (Basılmamış Doktora Tezi) ("Tamlayıcı Konusu ve Cümle"), Ç. Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2000, ss. 198- 217.

-m°s ekiyle: evlerde görünmez izleri kalmış (...) eski yaşamlar (BNK, s. 10)

-mAz ekiyle: değer biçilmez (...) eşyalar (ANK, s. 55)

-Ar, -r ekiyle: koşar adım (MÖF, s. 79)

Örneklemede sıfat işlevli olarak en sık kullanılan sıfat-fiil eki 171 örnekle **-An**, en az kullanılan ise 8 örnekle **-Ar, -r** ekidir.

2.2.6 Sıfat işlevli isim-fiiller ve isim-fiil öbekleri

-mA ekiyle: basma perdeler (BNK, s. 9)

2.2.7 Sıfat işlevli zarf-fiil öbekleri

-A ekiyle: rastgele (...) serüven (RNGÇ, s. 38)

2.2.8 Birleşik yapılar

Aslında “birleşiklik” düşüncesi, çoğu zaman, yazarların birliktelik eğilimi gösteren sözcükleri veya sözcük öbeklerini birleşik yazma veya yazmama konusundaki seçimlerine dayanır. Hatta kimi zaman, bir yazarın birliktelik eğilimi gösteren yapıları aynı metinde farklı yazabildiği görülmektedir: uluslar arası yer (HKG, s. 3) / uluslararası siyaset (HKG, s. 1) gibi. Bu bakımdan bizim buradaki saptamamız görecedir ve Türkçede birleşik yapı / birleşik yazım konularını çözümlenmeye yönelik değildir:

biraz aptal (RNGÇ, s. 20)

birçok engeller (BNK, s. 9)

birkaç yıl (RNGÇ, s. 16)

birtakım bağlar (BNK, s. 9)

delibozuk Süleymanlar (HPM, s. 3)

günübirlik yazılar (EÖY, s. 43)

güzelduyusal (...) tat (EÖY, s. 44)

(...) herhangi (...) (...) kız (RNGÇ, s. 28)

hiçbir ilişki (OBD, s. 29)

hükümetlerdışı örgütler (HKG, s. 2)

insanüstü meziyetler (CMM, s. 47)

rastgele (...) serüven (RNGÇ) (Bakınız 2.2.7 Karşılaştığımız 2.2.2)

uluslararası siyaset (HKG, s. 2)

varolussal çıkmaz (EÖY, s. 45)

2.3 Türkiye Türkçesinde niteleyenlerin ve belirtenlerin (çalışma süresince, bundan böyle niteleyen için “n”, belirten için “b” ve tablolarda isim için “is.”) sırası konusunda kesin bir yargıya varmak olanağı var mıdır? Örnekleminizde bu konuda kesin bir yargıya varmamıza olanak verecek kadar birincil bakımından uzun sıfat tamlaması örneği bulunmamakta, daha çok tek veya iki sıfatlı tamlamalar bulunmaktadır. Türkçeyi bu açıdan sorgulayan çalışmaların sayısı da zaten çok azdır. Ancak dil çalışmalarında genellikle Türkçede b’lerin n’lerden önce geldiğine dair yaygın bir görüş vardır. Sevgi Özel de bu yaygın görüşe katılmakla beraber, Türkçede bütün dizilimlerin belli oranlarda

olası olduğunu düşünerek, Ünsal Özünlü'nün *yaş + ölçü + biçim + nitelik + renk + yer + ad* biçimindeki formülünü temkinle karşılamıştır (1978, s. 499). Örneklelimizi, sıfat işlevli birimlerin niteleme ve belirtme ifade etmeleri (n ve b olmaları) ve bunların dizilimleri yönünden incelediğimizde şu tabloyla karşılaşıyoruz:

n ve / veya b olmaları bakımından sıfatlar
--

taamlamalardaki sıfat sayısı	veri içindeki toplam taamlama sayısı	dizilimleri	örnek
4	4	n+n+n+b+is.	<u>pis çirkin kara bir toprak</u> (ANK, s. 57)
	3	n+n+b+n+is.	<u>metin dışındaki belli bir kesin gönderge</u> (EÖY, s. 45)
	1	b+n+b+n+is.	<u>o sinsi o sarı çivan</u> (RNGÇ, s. 22)
	1	n+b+b+n+is.	<u>huyunu bilmediğimiz herhangi bir yabancı kız</u> (RNGÇ, s. 28)
	1	n+b+n+n+is.	<u>benden öncekilerden kalma o sessiz üzgün hava</u> (BNK, s. 10)
3	22	n+n+b+is.	<u>önce bir yöne yapılan sonra da o yönden geriye ters yöne yapılan iki tane bildirim işlemi</u> (ÖBB, s. 17)
	6	n+n+n+is.	<u>kadınların yakalandığı “mervak ve menerik” denilen ruhsal hastalık</u> (ÇŞŞ, s. 45)
	4	n+b+n+is.	<u>çok yalnız bir somut gösterge</u> (OBD, s. 29)
	2	b+b+n+is.	<u>bu iki ana biçim</u> (EÖY, s. 46)
	2	b+n+b+is.	<u>öyle arkasından koşulacak bir kız</u> (RNGÇ, s. 20)
	1	n+b+b+is.	<u>entellektüellerin geniş ölçüde katıldıkları bir başka eylem</u> (CMM, s. 47)
	1	b+n+n+is.	<u>gene insanın kendi vücuduna ve organlarına dayanan görsel türden birimler</u> (ÖBB, s. 18)
2	186	n+b+is.	<u>kuzeydeki halkları etkileyen bir Budist akım</u> (ÇŞŞ, s. 46)
	38	b+b+is.	<u>son bir prova</u> (RNGÇ, s. 32)
	65	n+n+is.	<u>öyle bazı filmler gibi daha ilk gün Cannes Film Festivali’ne gönderilecek va da Oscar’a aday gösterilecek “uçurulan” filmler</u> (HPM, s. 3)
	45	b+n+is.	<u>bu tinsel saymacalar</u> (OBD, s. 29)
1	853	b+is.	<u>bir başka boyut</u> (EÖY, s. 44)
	732	n+is.	<u>ölümü de tıpkı rol aldığı birçok filmdeki olaylar gibi kelimenin tam anlamıyla sürreal olan Kemal Sunal</u> (MÖF, s. 79)

Tablo 2

Metinlerdeki sıfat taamlamalarını ve sıfat işlevli birimleri, en fazla 4 sıfatın yan yana geldiği bilgisine dayanarak olası bütün dizilimleri yönünden ele aldığımızda ise şu bilgilere ulaşıyoruz:

	dizilim	sayısal sonuç	toplamlar
sıfat işlevli 1 birim	b+is.	853	1585
	n+is.	732	
sıfat işlevli 2 birim	n+n+is.	65	334
	n+b+is.	186	
	b+b+is.	38	
	b+n+is.	45	
sıfat işlevli 3 birim	n+n+n+is.	6	38
	n+n+b+is.	22	
	n+b+b+is.	1	
	b+b+b+is.	yok	
	b+n+n+is.	1	
	b+b+n+is.	2	
	b+n+b+is.	2	
	n+b+n+is.	4	
sıfat işlevli 4 birim	n+n+n+n+is.	yok	10
	b+b+b+b+is.	yok	
	n+n+b+b+is.	yok	
	b+b+n+n+is.	yok	
	n+n+n+b+is.	4	
	b+b+b+n+is.	yok	
	n+b+b+b+is.	yok	
	b+n+n+n+is.	yok	
	n+n+b+n+is.	3	
	b+b+n+b+is.	yok	
	n+b+n+b+is.	yok	
	b+n+b+n+is.	1	
	n+b+b+n+is.	1	
	b+n+n+b+is.	yok	
	n+b+n+n+is.	1	
b+n+b+b+is.	yok		
n			1195
b			1209
sıfat işlevli birim			2404
sıfat tamlaması			1967

Tablo 3

Tablo 3'e göre, b'ler ile n'lerin sırası en açık bir biçimde, sıfat işlevli 2 birim bulunan tamlamalardan izlenebiliyor. Burada n+b+isim yapısına sahip 186 tamlama olmasına rağmen, b+n

yapısına sahip 45 tamlama vardır. 3 değişkenli tamlamalarda b'nin ismin hemen yanında yer aldığı 25 tamlamaya karşılık, n'nin ismin hemen yanında yer aldığı 12 tamlama bulunmaktadır. Türkçede b+n biçiminde bir dizilim olduğuna dair yaygın görüşün tersine gibi görünen bu durum, **bir** b'sinin kendi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda belirtilen b'nin ismin hemen yanında yer aldığı tamlamalardaki bu b, daha çok artikelleşme eğilimi içindeki **bir**'dir ve bu açıdan diğer b'lerden ayrı tutulmalıdır.

Tablo 2'ye ve *Tablo 3*'e göre Türkiye Türkçesinde b'ler n'lere oranla daha çok kullanılmaktadır. Nitekim 1164 sıfat tamlamasında b kullanılmışken, yalnızca –“yalnızca” ifadesini kullanmamız, taradığımız metinlerin, sözlü dil metinleri olmamaları yönünden, çok daha fazla nitelik ifade eden birim içerecekleri beklentisi içinde olmamızdan kaynaklanmaktadır. Çünkü her insan “baktığınca görür” ve yazılı metinlerde, ileten, nesneye sıradan bir sözlü dil kullanıcılarından çok daha derin bakar.- 1076 sıfat tamlamasında n yer almıştır. Yine içerisinde yalnızca b bulunan tamlamaların sayısı 891 iken, yalnızca n içeren tamlamaların sayısı 803'tür. Diğer dillerdeki durumun ne olduğunu bilmiyoruz. Türkiye Türkçesinin b'lere n'lerden, dolayısıyla somuta soyuttan daha çok eğilim göstermesi, kavrama düzeyi ve zihinsel birikimle ilişkilendirilebilir. Ancak Levi- Strauss, daha az ya da çok soyut kavramlar kullanmanın zekâ düzeyine ve algı yeteneğine değil, ulusal toplum içinde özel toplulukların belirginlik ve ayrıntuları eşit olmayan ilgilerine bağlı olduğuna değinerek, “soyut sözcük” açısından zenginliğin “gelişmişlik”e her zaman bir ölçüt olamayacağını, bazı ilkel toplulukların şartıcı bir biçimde soyutlamaya önem verdiklerini belirtir (1996, ss. 25- 26). Bu da göstermektedir ki n / b, soyut / somut seçimleri ile bir toplumun veya bir kişinin zihinsel birikimi arasındaki ilgiyi belirlemek sıra dışı örneklerin varlığı yüzünden güç ve belki yanıltıcı bir iş olabilir. Taradığımız metinlerin türlerinin n / b kullanım oranı konusunda gösterdiği değişiklikler, “zihinsel birikim” ve n / b kullanımı arasında sıkı ilişki bulunduğu konusundaki sanımızı güçlendirse de, yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle ve daha çok budunbilimsel ve toplumbilimsel bilgiye gereksinim duyduğumuzdan, bu bulguları, şimdilik yorumlamamayı tercih ediyoruz. (Taradığımız metinleri başlıca iki türde değerlendirdik. Bunların sayfa sayıları aşağı yukarı birbirine yakındır. Bunu belirlerken kurgusal konuşma dili metinlerinin (tiyatro metinleri) sayfalarının diğer metinlerden daha az taranacak metin parçaları bulundurduğu gerçeğini göz önünde tuttuk):

n kullanımının metinlere göre dağılımı				
metin türü	metin	Tamlama sayısı	dizilim	örnek

kurgusal konuşma dili (tiyatro) metinleri	RNGÇ	4	n+n+is.	<u>gözlerinin üstüne dökülen dağınık saçlar</u> , (s. 1)
		137	n+is.	<u>vatılı okul</u> , (s. 9)
	BNK	4	n+n+is.	<u>bu evde bulduğum acavip sessizlik</u> , (s. 10)
		43	n+is.	<u>kendilerine uygun kişiler</u> , (s. 8)
diğer (deneme, öykü, bilimsel yazı makale) metinler	HPM	2	n+n+is.	<u>başka bir sev olmadığı için en ivisinin delilik olduğunu kavramış gerçekleri söylediği için deli damgasını vemiş biri</u> , (s. 3)
		20	n+is.	<u>“demokratlar” ile “halkçılar”ın camilerini bile ayırdığı günler</u> , (s. 3)
	CMM	3	n+n+is.	<u>menfaatlerin çatıştığı sınıflı toplumlar</u> , (s. 46)
		37	n+is.	<u>sosyalizme katılan burjuva entelektüelleri</u> , (s. 47)
	BADK	2	n+n+is.	<u>yüksek bireysel insanbilgisi</u> , (s. 12)
		49	n+is.	<u>rasvonalist felsefe</u> , (s. 11)
	MÖF	1	n+n+is.	<u>gavrisafî milli hasıla</u> , (s. 79)
		33	n+is.	<u>öyle tiyatroya falan avıracak zaman</u> , (s. 79)
		2	n+n+n+is.	<u>ondan sonra gelen baş kesimindeki hareketli kısımlar</u> , (s. 18)
	ÖBB	9	n+n+is.	<u>gene başka kişilere aktarılmak istenen belli anlamdaki göstergeler</u> , (s. 19)
		58	n+is.	<u>gösterge olarak sözcükler kullanan insan-dili</u> , (s. 18)
		9	n+n+is.	<u>değer biçilmez tarihi esvalar</u> , (s. 55)
	ANK	50	n+is.	<u>işlemeli yularlar</u> , (s. 56)
		8	n+n+is.	<u>tinsel saymacaları göstermek için oluşturduğum özdeksel saymacalar</u> , (s. 29)
	OBD	82	n+is.	<u>dilbilimcilerin ortak olduğu nokta</u> , (s. 29)
		1	n+n+n+is.	<u>Rıfai dervislerinin gösterdikleri cesitli şasirtıcı özellikler</u> , (s. 47)
	ÇŞŞ	13	n+n+is.	<u>eski Hint İnan İskit kültürlerindeki Samanist unsurlar</u> , (s. 47)
		83	n+is.	<u>Saman adavlarında görülen sinir nöbetleri</u> , (s. 45)
		2	n+n+n+is.	<u>eskimeven her çağda vasarlıgını koruyan güzel-duvusal boyutlar</u> , (s. 43)
	EÖY	6	n+n+is.	<u>metinde sunulan nesnel kedi-fare övküsü</u> , (s. 45)
		43	n+is.	<u>varoluşsal çıkmaz</u> , (s. 45)
		1	n+n+n+is.	<u>sivasal ekonomik sosval kararlar</u> , (s. 3)
	HKG	4	n+n+is.	<u>kaotik girdilerin biraraya gelemesinden oluşan uluslararası sivasat</u> , (s. 2)
		97	n+is.	<u>uluslararası sistemin diğer aktörlerinden gelen etkiler</u> , (s. 4)

Tablo 4

Tablo 4'e göre konuşma dili esas alınarak kurgulanmış yazı dili metinlerinde (tiyatro metinlerinde) yalnızca n'lerle oluşturulmuş 188 sıfat tamlaması (8'i n+n+isim; 180'i n+isim diziliminde) yer almaktadır. Buna karşılık diğer metinlerde 615 sıfat tamlaması (6'sı n+n+n+isim; 57'si n+n+isim; 552'si n+isim diziliminde) n'lerden kurulmuştur.

Türkçede b'leri kullanma eğilimi yüksek olmasına rağmen, örnekte b+b+b+isim ve b+b+b+isim yapısında sıfat tamlaması olmaması, mantıksal olanaksızlıkla ilgili olmalıdır. Buna göre varlıklar dünyasında yer alan herhangi bir varlık kümesi üyesini daha yakından betimleyebilmek için niteleyenlere gereksinim duyulur (Erkman- Akerson:2000, s. 106). Türkçenin, bu varlığı aynı anda birçok niteliği ile niteleyebilme gizil gücü vardır. Ancak bir varlığın niceliksel özellikleri konusunda belirgin bir sınırlanmışlık söz konusudur. Bir varlık aynı anda birkaç yönden belirtilemez ama nitelenebilir. Çünkü nicel olan idealdir, insanın ona kendi kişisel düşüncesini, *görüşünü* katma olanağı yoktur. Bu mantıksal olanaksızlığı kanıtlayabilmek için Türkçeyi diğer dillerle bu açıdan karşılaştırmak gerekir. Taradığımız metinlerde, b+b+isim ve b+isim dizilimine sahip tamlamaların metinlere göre dağılımı şöyledir:

b kullanımının metinlere göre dağılımı				
metin türü	metin	tamlama sayısı	dizilim	örnek
kurgusal konuşma dili (tiyatro) metinleri	RNGÇ	19	b+b+isim	<u>böyle bir dert</u> , (s. 13)
		287	b+isim	<u>ilk satırlar</u> , (s. 1)
	BNK	1	b+b+isim	<u>öbür üç gün</u> , (s. 11)
		108	b+isim	<u>biraz gıcırtdı</u> , (s. 8)
diğer (deneme, öykü, bilimsel yazı / makale) metinler	HPM	1	b+b+isim	<u>başka bir şey</u> , (s. 3)
		16	b+isim	<u>o günler</u> , (s. 3)
	CMM	2	b+b+isim	<u>başka bir deyiş</u> , (s. 46)
		34	b+isim	<u>öteki ülkeler</u> , (s. 47)
	BADK	46	b+isim	<u>bu hareket</u> , (s. 11)
	MÖF	24	b+isim	<u>birinci ülke</u> , (s. 79)
	ÖBB	2	b+b+isim	<u>başka bir yer</u> , (s. 17)
		30	b+isim	<u>bazı anlamlı göstergeler</u> , (s. 17)
	ANK	3	b+b+isim	<u>yüzlerce binlerce insan</u> , (s. 56)
		98	b+isim	<u>kaç para</u> , (s. 55)
	OBD	4	b+b+isim	<u>bütün bu biçimler ve düzenler</u> , (s. 29)
		86	b+isim	<u>çoğu zaman</u> , (s. 29)
	ÇŞŞ	39	b+isim	<u>her transa gecme hali</u> , (s. 45)
	EÖY	5	b+b+isim	<u>bir başka boyut</u> , (s. 44)
		39	b+isim	<u>bu sınırlanmışlık</u> , (s. 45)
	HKG	1	b+b+isim	<u>herhangi bir sorun</u> , (s. 4)
46		b+isim	<u>diğer araştırmalar</u> , (s. 2)	

Tablo 5

*Tablo 5'*e göre konuşma dili esas alınarak oluşturulmuş metinlerde 415 (20'si b+b+isim; 395'i b+isim diziliminde), diğer metinlerde ise 476 (18'i b+b+isim; 458'i b+isim) sıfat tamlaması b'lerle kurulmuştur.

2.4 “Bir sözcüğün ancak belirli ve sınırlı sözcüklerle birlikte görünme zorunluluğuna girmesi.” (Hengirmen:1999, s. 238) biçiminde tanımlanabilecek olan kalıplaşma, Türkçede genel olarak atasözleri ve deyimlerle sınırlı bir konu olarak düşünülmüş ve yeterince incelenmemiştir. Her sözcüğün veya her sözcük öbeğinin kalıplaşma eğilimi aynı mıdır? Türkçedeki kalıp yapılar nelerdir? İnsan neden kalıplaştırır? Bunda kalıplaşan veya bu eğilimi gösteren birimin kendi gizil gücü, sınırlanmışlık veya yoğunlaşma düzeyinin etkileri var mıdır? Varsa bu etkiler nelerdir? Biz bu soruları başka bir çalışmanın konusu olarak bir kenara bırakıyor ve bu çalışmamızla paralellik gösterdiği için, en azından örneğimizdeki kalıplaşma eğilimindeki sıfat işlevli birimlerin ve kalıplaşmış veya kalıplaşma eğilimi gösteren sıfat tamlamalarının bir listesini veriyoruz. Bazı öbeklerdeki kalıplaşma eğilimi o kadar belirgindir ki bu tür öbekler genellikle birlikte yazılırlar. Biz, birleşik yazılan sıfat tamlamalarını örnekleme dışında tuttuysak da, kalıplaşma derecesini göstermek bakımından aşağıdaki listeye alıyoruz. Bu listeden de açıkça görüleceği gibi, Türkiye Türkçesi genel yazı dilinde, çoğunlukla b durumundaki sıfat işlevli birimlerin veya sıfatı b'(ler)den oluşan sıfat tamlamalarının kalıplaşma eğilimi vardır:

arka plan	bir takım / birtakım
aynı şekil(de)	bir tane(m)
o / bu / şu bakım(dan)	bir taraf(ta / tan)
başka bir deyiş(le)	bir tür
başka tür(lü)	bir türlü / bitürlü
başka zaman	bir yan(a / da / dan)
başlıca (dünyası vb.)	bir yer
belli bir	birara
o / bu / şu biçim(de)	biraz
bir şaşkınlık(tır başlamış vb.)	birçok / bir çok
bir an (önce)	boş yer(e)
bir başka(sı)	o / bu / şu durum(da)
bir bölüm	bu anlam(da)
bir daha	bu bağlam(da)
bir dakika	bu den(li)
bir dönem	bu dönem
bir görüş(te)	bu gidiş(le)
bir gün (metin bağlamına göre)	bu gün(lerde)
bir insan (metin bağlamına göre)	bu kez
bir kaç / birkaç	bu kılık(la / ta)
bir kelime(yle)	bu neden(le)
bir kere	bu nokta
bir kısım	bu sefer
bir şart(la vb.)	bu şekil(de)
bir şey / bişey	bu uğur(da)
bir süre	bu yol(la / da vb.)
bir sürü	bu yön(de / üyle)

bu yüz(den)	her yer
bunun yanı sıra(?)	her zaman
bütün gün	herhangi / her hangi
bütün bunlar	herhangi bir
büyük çoğunluk	hiç kimse
büyük ölçü(de)	hiçbir / hiç bir
(o) canım (Ege türküleri vb.)	hiçbir zaman
çeşitli (yollar vb.)	ilk bakış(ta)
çoğu zaman	ilk iş(im)
çok defa	iyi günler
çok kere	kırk defa
çok mersi	kırk yıl(lık)
çok şükür	ne çok
çok yön(lü)	ne gün
daha çok	(bu) ne iş(tir)
daha doğru(su)	ne kadar çok
daha fazla	ne münasebet
daha iyi	ne şüphe
daha iyi	ne yazık
daha ne	ne zaman(dır)
daha neler	o an(da)
değişik aç(lardan)	o hâlde
diğer taraf(ta / tan)	o vakit
en az(indan)	o zaman
en iyi	o zaman(a kadar vb.)
en önemli(si)	öte taraf(ta / tan)
ertesi yıl / gün vb.	öte yan(dan)
gayrisafî milli hasıla	öyle bir
geçen gün	öyle şey
genel kurul	pek az
geniş anlam(da)	pek iyi / pekiyi / peki
geniş ölçü(de)	sevgili (kuzen(im) vb.)
...-diği hal(de)	son derece
hanımefendi	son gün(lerde)
her bir / biri / ikisi vb.	(canım istediği vb.) süre (ce)
her an	şöyle bir
her gün	tam anlam(ıyla)
her hal(de) / herhal(de)	tam karşı
her ne (ise)	tam vakit(inde)
her neden(se)	tam zaman(ı)
her sefer(inde)	tek baş(ına)
her sefer(inde)	üç aşağı beş yukarı
her şey / herşey	zavallı (çocuk vb.)
her tür(lü)	

2.5 Sonuç: Türkçenin sayısız değişkenle oluşturulmuş sıfat tamlaması oluşturma gizil gücü bulunmasına rağmen, Türkiye Türkçesi genel yazı dili (roman dili dışında) öbeklerdeki birincil uzunluklar açısından zayıftır. İncelediğimiz 1967 tamlamanın %80,57'si 1; %16,98'i 2; %1,93'ü 3 ve %0,50'si 4 sıfat işlevli birimden oluşmuştur. Değişkenler kendi içerikleri açısından incelendiğinde ise ortaya 2 sonuç çıkıyor: 1- İçerikler çok çeşitli olabilmektedir. 2- İçerikler ya yoğun bir bütünce olarak karşımıza çıkmakta veya Türkçenin öbek yapı kurma olanağınca uzayıp karmaşık bir bütünce oluşturabilmektedir. Değişkenler daha çok b'lerden oluşmaktadır. Yani Türkiye Türkçesi genel yazı dili b ağırlıklıdır. Nitekim, 2404 sıfat işlevli birimin %49,70'i n'lerden, %50,30'u b'lerden oluşmuştur. *Bakış, görüş ve kavrama* düzeyleriyle -belki- ilişkilendirilebilecek bu durumun, sözlü dil metinlerinde b yönünde daha belirgin olarak ortaya çıkacağını düşünüyoruz. b'ler içerisinde **bir** b'sinin çok özel bir yeri vardır ve **bir** b'si Türkiye Türkçesi genel yazı dilinde çok sık olarak kullanılmaktadır. Örnekleme yer alan 1209 b'nin %33,66'sını **bir** b'sinin oluşturması bunu kanıtlamaktadır. Türkiye Türkçesi genel yazı dilinde n'lerin ve b'lerin içerikleri bakımından belli bir sıraya göre dizildikleri yönünde kesin bir yargıya varamadık. Bunun için birincil açıdan uzun daha çok sayıda sıfat tamlamasına gereksinimimiz var. Ancak 2 değişkenli tamlamaları bu açıdan incelediğimizde, Türkçede b'lerin n'lerden önce geldiği görüşünün tersine, n'lerin b'lerden önce geldiğini gördük. Bu durum, isme daha yakın bir konumda artikelleşme eğilimi içindeki **bir** b'sinin, söz konusu edildiği gibi, örnekleme büyük bir sıklıkla kullanılması ile ilgilidir. Örnekleme b'ler daha çok kullanılmasına rağmen b+b+b+isim ve b+b+b+b+isim diziliminde sıfat tamlaması yoktur. Bu da varlıklar dünyasında, varlıkların kendi doğal içerikleri ve nitelikleri ölçüsünde nitelenebilme özelliğine sahip olduklarını ancak niceliksel özellikler konusunda varlıklarda bir sınırlanmışlık olduğunu gösterir. Türkiye Türkçesinde ne tür sözcüklerde ve ne tür öbeklerde kalıplaşma eğilimi olduğunu bilmiyoruz. Ancak sıfat tamlamalarında kalıplaşma ve hatta bunun bir kanıtı olarak birlikte yazılma eğilimi yüksektir. Türkiye Türkçesinde genellikle b'ler ve değişkeni b'(ler)den oluşan sıfat tamlamaları kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır.

TARANAN METİNLER

- ANK = NESİN, Aziz (1990), "Kötülerin bakamadığı mücevher", *Memleketin Birinde*, İstanbul: 11. Baskı Adam Yayınları (3. Baskı), Aziz Nesin'in Öykü Kitapları Dizisi: 33, ss. 55- 58.
- BADK= AKARSU, Bedia (1998), *Wilhelm von Humboldt'da Dil- Kültür Bağlantısı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, ss. 11-14.
- BNK = NECATİGİL, Behçet (1984), "Kadın ve kedi", *Yıldızlara Bakmak*, İstanbul: Cem Yayınevi Bütün Eserler: 7, Radyo Oyunları: 1, ss. 7- 16.
- CMM = MERİÇ, Cemil (1998), "Entelektüel ve devrim", *Mağaradakiler*, İstanbul: 3. Baskı İletişim Yayınları 407, Cemil Meriç Bütün Eserleri: 8, ss. 46-48.
- CŞŞ = ŞENER, Cemal (2001), "Şamanlığın Kaynakları", *Şamanizm: Türkler'in İslamiyet'ten Önceki Dini*, İstanbul: 12. Baskı Etik Yayınları 1, ss. 44-48.

- EÖY = ÖZDEMİR, Emin (1999), *Yazınsal Türler*, Ankara: Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi: 128 Emin Özdemir: 2, ss. 43- 46.
- HKG = KÖNİ, Hasan (2001), *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss. 1-4.
- HPM = PULUR, Hasan (2001), “Demokrasinin ilk yılları: Şellale!”, *Milliyet Gazetesi* (22 Kasım 2001), s. 3.
- MÖF = ÖREM, Murat (2000), “Farkında mısınız?”, *Dil Dergisi* S. 97, ss. 78-79.
- OBD = BABA, Okan M.(2002), “Dil üzerine düşünceler”, *Türk Dili Dergisi* S. 91, ss. 28-29.
- ÖBB = BAŞKAN, Özcan (1988), *Bildirişim (İnsan- Dili ve Ötesi)*, İstanbul: Altın Kitaplar, Bilimsel Sorunlar Dizisi, ss. 17-19.
- RNGÇ = GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1991), *Çalığışu* (Oyunlaştıran: Necati CUMALI), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1286, Tiyatro Eserleri Dizisi: 40, ss. 1-39.

KAYNAKLAR

- ADALI, Oya (1979), *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 459.
- AKÇATAŞ, Ahmet (2002), “Türkçede sıfat zarf ayrımı”, *Dil Dergisi* S. 112, ss. 11-16.
- AKASLAN, Talat (2001), “Bir, bu, bazı, kimi, hangi, kaç, ne? Sıfat mı!!!...”, *Dilbilim Araştırmaları 2001*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, ss. 36- 45.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLASON, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ÇETİN, Engin (2001), *Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi İsim Tamlamaları Üzerine* (Basılmamış Yüksek Lisans Semineri), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ERGİN, Muharrem (1988), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayın Tanıtım.
- ERKMAN- AKERSON, Fatma (2000), *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual
- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi’nden 1. Baskı, Türk Dilleri Araştırma / 01.
- GÜZELŞEN, Sema Rifat (1981), “İşlevsel dilbilimde sözdizim sorunları”, *İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Fransızca Bölümü Dergisi IV (Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan)*, ss. 111-116.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınevi.
- İNAL, Recai (1994), “Türkiye Türkçesindeki bir ad sorunsalı: Takısız denilen ad tamlaması ve ad tamlaması sınıflaması içindeki yeri”, *Dil Dergisi* S. 18, ss. 37- 42.
- KAHRAMAN, Tahir (2000), “Sıfat tanımında boyut karıştırma”, *Çağdaş Türk Dili* S. 143, ss28-29.

- KARAHAN, Leylâ (1995), *Türkçede Söz Dizimi- Cümle Tahlilleri-*, Ankara: 3. Baskı Akçağ Yayınları: 58, Kaynak Eserler: 2.
- LEVİ- STRAUSS, Claude (1996), *Yaban Düşünce* (Çeviren: Tahsin Yücel), İstanbul: 2. Baskı Yapı Kredi Yayınları.
- LOCKE, John (1999), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (III. – IV. Kitap)*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- OZİL, Şeyda- Fatma Erkman- Akerson (1998), *Türkçede Niteleme İşlevli Yan Tümceler*, İstanbul: Simurg Yayınları, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 22.
- ÖZEL, Sevgi (1978), “Türkçede önadların (sıfatların) tamlama içindeki sıraları”, *Türk Dili* S. 321, ss. 498- 500
- ÖZEZEN, Muna Yüceol (2000), *Namık Kemal'in Romanlarında Cümle* (Basılmamış Doktora Tezi) Çukurova Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ÖZMEN, Mehmet (2000), “İsim ve sıfat tamlamalarındaki bozulmalar üzerine”, *Türk Dili* S. 586, ss. 354-363.
- (2001), “Eksik olan dil bilgisi terimlerimiz üzerine”, *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu (20- 23 Mayıs 1999) Bildirileri*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon.
- TS= *Türkçe Sözlük 1-2* (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- VARDAR, Berke (Yöneten) (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: 2. Baskı ABC Kitabevi.
- YKD= KEMAL, Yaşar (1986), *Demirciler Çarşısı Cinayeti Akçasazın Ağaları-1*, İstanbul: 8. Baskı Toros Yayınları.